

Thierry Bonnot

Antropológia és anyagi kultúra: mit kezdünk a dolgokkal?*

Minden tudomány, legyen szó akár a társadalomtudományokról, akár a természettudományokról, a vizsgált területek vagy tárgyak szerint tagolódik szakterületekre vagy aldiszciplínákra. Végző soron ezek nem mások, mint többé-kevésbé formalizált címkék, amelyek lehetővé teszik az eligazodást a kutatás sűrűjében, és segítik a szakmai ágazati tagolódást a kutatóhelyek, képzések, kutatási támogatások szervezésének és elosztásának ésszerűsítése érdekében. Ez alól az antropológia sem kivétel, ami például a rokonság, a társadalmi nemek, a természet, a művészet antropológiájára oszlik, vagy, ami talán egyedül rá jellemző, kulturális régiók szerint tagolódik – az afrikanista antropológusok nem amerikanisták, de ennek perze lehetnek különböző kombinációi. Ez a felosztás nyilvánvalóan nem teljesen merev, mivel az egyes részdiszciplínák területeit – szerencsére – porózus határok választják el, de mélyen kötődik a kutatás struktúrájához, és ismeretelméleti következményei is vannak. Ami itt fontos nekünk, az az, hogy az anyagi kultúrának is lenne antropológiája, sőt, ha hihetünk bizonyos címeknek, a tárgyaknak is, ami a technikák antropológiájához kapcsolódik, és amit kulturális technológiának is mondanak.¹

Túlzás lenne azt állítani, hogy itt meg tudjuk oldani az anyagi kultúra fogalma által a humán- és társadalomtudományok számára felvetett szemantikai és fogalmi nehézségeket, mivel ezen a kifejezésen tudományterületenként, országonként, koronként, sőt a különböző tudományos iskolák szerint is mást és mást értenek. Ha az antropológia tudományát nézzük, már önmagában a kultúra fogalma is – amely kulcsfontosságú – jelentős fejtegetések és alapvető viták tárgya. Ha az anyagi² melléknévvel társítjuk, önálló kategóriává válik, amely megkülönböztet egy sor tényt és adatot egy másik, következőképpen immateriális kultúrától, amelybe a diskurzusok, mítoszok, rítusok, képek és számos más, *a priori* kevésbé stabil vizsgálati tárgy tartozik. E kifejezés hátrányait számtalanszor kiemelték azok a kutatók, akik tárgyakkal, technikákkal és azoknak az emberi társadalmakban való szerepével foglalkoznak. Még azok is, akik hirdetik az anyagi

* A tanulmány eredeti megjelenési helye: Bonnot, Thierry 2018: *Anthropologie et culture matérielle: que faire des choses?* In: Bourgeois, Luc – Alexandre-Bidon, Danièle – Feller, Laurent – Mane, Perrine – Verna, Catherine – Wilmart, Mickaël (dir.): *La culture matérielle: un objet en question. Anthropologie, archéologie et histoire*. Presses Universitaires de Caen (publications du CRAHAM), Caen, 175–185.

¹ Haudricourt 1987; Bartholeyns–Govoroff–Joulain (dir.) 2010.

² Tudva, hogy magát az anyagiasságot is nehéz meghatározni Miller (ed.) 2005.

kultúra³ kifejezés létjogosultságát és használják is azt, elismerik annak tökéletlenségét és a belőle következő megközelítések sokféleségét, ahogyan egyébként azt én magam is megpróbáltam kimutatni.⁴

VISSZA A KEZDETEKHEZ: EGY IMPORTÁLT FOGALOM?

Anélkül, hogy régész kollégáim területére merészkednék, meg kell említenem, hogy a fogalom az ő tudományterületükről került át az ember származásával foglalkozó antropológiába. Egyetérthetünk abban, hogy a régészet számára egy lelőhely vagy egy társadalmi osztály anyagi kultúrája hagyományosan az ásatás során gyűjtött, vagy egy embercsoportra jellemző tárgyak összességét jelölte. Ezt az elképzelést vették át az etnológusok az emberek által készített, használt és cserélt, mozgatható és mozdíthatatlan tárgyak összességének jelölésére, amelyek mindig jelen vannak mindennapi környezetünkben, legyen az a környezet ismerős vagy egzotikus a kutató számára. Ez a hagyományosan az anyagi természetű maradványokkal összekapcsolt régészetből átvett fogalom végül az antropológia vizsgálataihoz biztosít szilárd alapot. Egyesek ebben a diszciplína pozitivista alapra helyezését, és ezáltal tudományos megerősítésének a lehetőségét látták, mivel „nagyon nehéz, csaknem lehetetlen csalni azzal, ami óhatatlanul, természeténél fogva materiálisan nyilvánul meg”.⁵ Az anyagok és a technikák, ha nem is könnyebb, de legalábbis stabilabb hozzáférést jelentenek a szociálintropológia számára azon az elven, hogy szilárdak és kézzelfoghatóak, miközben a társadalmi tények elemzése közismerten mindig ki van téve a bizonytalanságnak és a szubjektivitásnak a kutatók és a szereplők részéről egyaránt. Ebben a hipotézisben megtaláljuk azt, ami évtizedekig meghatározta az etnográfiai múzeumok gondolkodásmódját. A 19. századtól kezdve a távoli – és gyarmatosított – vidékekről hozott tárgy a pozitív tudás forrásává vált, a „tárgy mint tanúbizonyság szent és sérthetetlen doktrínája”⁶ szerint. Ebben az időszakban, és egészen a közelmúltig a tárgy a civilizáció egy olyan mintája volt, amely „nem tud sem hazudni, sem tévedni.”⁷

Marcel Mauss azonban már 1927–1928-ban óva intette tudományágát a gyűjteményezésnek attól a formájától, amely a tárgyat az etnográfiai gyűjtés alfájává és omegájává tette: „Sok kiváló etnográfus elköveti azt a hibát, hogy megelégszik a tárgyak gyűjtésével. Pedig a tárgyakon felül a legnagyobb jelentőséggel az bír, ahogyan azokat használják.”⁸ Sajnálatosnak találta, hogy a gyűjteményekből

³ Julien–Rosselin 2005; Bromberger–Segalen (dir.) 1996; Warnier 2004.

⁴ Bonnot 2014: 17–25.

⁵ Cresswell 1996: 8.

⁶ Segalen 2005: 228.

⁷ Jamin 1985: 61.

⁸ Mauss 2012: 297. Ez a PUF által 2012-ben kiadott szöveg Jacques Soustelle 1927-ben és 1928-ban készített, a Musée de l’Homme archívumában őrzött előadásjegyzeteinek átírása.

mindig hiányzik „a szakmai ismeretek átadásának fiziológiai, pszichológiai vizsgálata”.⁹ Alábbi felvetésével a kulturális technológia alapjait fektette le:

„Minden tárgy csak egy pillanatnak felel meg az ipari tevékenységben. A tárgyat be kell illeszteni a neki megfelelő helyére, a szerszámot vissza kell helyezni a mesterségébe, a mesterséget az ipari szakmába, a szakmát a társadalomba. [...] Tanulmányozni kell a technikai eljárásokkal keveredő mitikus elképzeléseket is. Tudni kell, hogy mi történik az emberek fejében abban a pillanatban, amikor egy tárgyat használnak.”¹⁰

Marcel Mauss-nak és a technikákkal foglalkozó antropológusoknak nem anyyira a tárgy érdekes, mint inkább annak előállítás és felhasználása, a gyártásban és technikai műveletekben elfoglalt helye; a tárgy egy rendszer szerves részét képezi, és nem létezik azon kívül. Az anyagi kultúra tehát soha nem mentesülhet az immateriálistól.

ÖSSZEFONÓDÓ KATEGÓRIÁK

Pierre Lemonnier szerint a régészet és az antropológia ma már meg van győződve „az anyaggal való cselekvés, valamint a cselekvések és gondolatok rendszerének egyéb aspektusai között fennálló kapcsolatok elválaszthatatlan jellegeről”. De szerinte lehetetlen a terepen konkrétan kutatást végezni „úgy, hogy ne vennénk figyelembe ezeket az önkényes kategóriákat”: egyrészt „a tárgyak és technikák fizikai jellemzőinek sajátosságait, másrészt a társadalmi szerveződések és a gondolkodásmód jellemzőit”.¹¹ Lemonnier szerint ennek a ténynek az elismerése lehetővé teszi, hogy elkerüljük egy „elcsépett vita” felelevenítését, amelyet többek között Bruno Latourral kezdeményezett az 1990-es évek közepén.¹² Úgy vélem azonban, hogy bár nehéz számítani a gondolkodásunkból bizonyos önkényes kategóriákat – és ez érvényes a tudás és a mindennapi élet legtöbb területére –, mégis legalább törekednünk kell arra, hogy megszabaduljunk tőlük. Az antropológiai megközelítés célja éppen az, hogy megfelelő kritikai módszer segítségével rámutasson, hogy azok a materiális és technikai elemek, amelyekkel a terepen szembesülünk, nem gondolhatók el azon körülmények nélkül, amelyek között találkozunk velük, vagyis nem gondolhatók el társadalmi helyzetűtől függetlenül. A tárgyak¹³ esetében is alkalmazhatjuk azt, amit Michel Naepels az archívumokról ír:

⁹ Mauss 2012: 299.

¹⁰ Mauss 2012: 300.

¹¹ Lemonnier 2012: 278.

¹² Lemonnier 1996; Latour 1996.

¹³ A szerző az objekt(s) materiel(s) kifejezést használja következetesen a tanulmányában, míg a magyar fordításban minden ilyen esetben a tárgy(ak) szerepel. (A Ford.)

„Amit az archívumok mondanak, nem választható el attól, amik ők maguk: nem olyan információforrások, amelyek arra várnak, hogy egy kutató objektív tekintete megragadja őket, hanem inkább bizonyos felhasználásra szánt produktumok, amelyeket aztán más céllal olvasnak újra, kiforgatva és újrakontextualizálva a tudás előállítására érdekében.”¹⁴

Így a tárgyak, amelyeket gyűjtünk és amelyek útját elemezzük, nem mozdulatlan dolgok, amelyek arra várnak, hogy feltárjuk őket és felfedjük a jelentésüket:

„A múltnak ezek az örökségei nagyon ritkán maradnak fenn önmagukban; bizonyos értelemben újraértelmeződnek, ahogy új felhasználást találnak egy olyan jelenben, amivel elkészítésükkor nem számoltak. Viszonzásképpen ennek a szüntelen »újraértelmezésnek« a közvetítésével valamit, gyakran valami nagyon régit átadnak a jelennek, amely átdolgozza és gazdagítja őket.”¹⁵

Nem arról van szó tehát, hogy újraindítsunk egy elcsépelet vitát, hanem inkább arról, hogy elismerjük, hogy nincs vita, abban az értelemben, hogy ezen a területen nincs két szembenálló tábor, két egymással ütköző elméleti választás: vannak anyagi, kézzelfogható, szilárd dolgok, és vannak más dolgok, amelyeknek az anyagiassága nem tűnik számunkra magától értetődőnek (gondolatok, szavak, reprezentációk...), vagy amelyek a „kimondhatatlanhoz”¹⁶ tartoznak. De az egyikkel kapcsolatos vizsgálat magában foglalja a másikkal való foglalkozást, és a vizsgálatainkról való beszámolóknak vissza kell adnia ezt az összefonódást egyazon írásban anélkül, hogy áthatolhatatlan és mesterséges kategóriák vetülnének rá. Anélkül, hogy tagadnánk az anyagi/immateriális vagy a szubjektum/objektum dualizmusának empirikus létezését, lehetséges a valóság olyan értelmezését kínálni, amely visszaadja azt az összetett társadalmi világot, amely a vizsgálatunk terepét jelenti.

AZ ANTROPOLÓGIA MINT TÖRTÉNETI TUDOMÁNYÁG

A tárgyak megközelítésének és antropológiai szempontú vizsgálatának módja attól függ, hogy melyiket választjuk a tudományterületet strukturáló elméleti irányzatok közül. Mert az antropológiának is megvannak a maga belső vitái és nézeteltérései, ami az episztemológiai meghatározását és módszereit illeti. Az antropológia egyik irányzata, mely a Lévi-Strauss-féle, igaz, annál némileg árnyaltabb strukturalizmus közvetlen örököse, elzárkózik a „historizmus” minden formájától, keresi

¹⁴ Naepels 2011: 53.

¹⁵ Olivier 2008: 56.

¹⁶ Lemonnier 2012.

„az alapvető állandó tényezőkben – amelyek a szellemi világ törvényeitől az anyagi létezés meghatározó kötöttségéig terjednek – az emberi viselkedések, illetve azok kollektív keretei szabályszerűségének forrásait, amelyek képesek lennének némileg eloszlalni azt a látszólagos káoszt, ahogy azok a szemünk elé tárulnak”.¹⁷

A kritikai antropológia ugyanakkor arra törekszik, hogy vizsgálatait történeti keretbe ágyazza, egy leíró és pragmatikus módszert részesít előnyben, és abból indul ki, hogy kutatási eredményei elválaszthatatlanok a létrehozásuk feltételeitől. Ezen igényes megközelítés szerint:

„a történelemnek és a kontextusnak olyan nagy a súlya, hogy nem lehet elválasztani a kijelentések értelmétől. Nincsenek olyan szabad vagy tiszta információk, amelyek függetlenek lennének a megfogalmazásuk körülményeitől, és amelyek útba igazítanának minket a lokális vagy egyetemes társadalmi valóság lényegi vonásairól. Nincsenek sem kanak sem kabil igazságok vagy identitások, sem pedig olyan átfogó szociológiai axiómák, amelyek mindenhol és mindig érvényesek lennének. A társadalomtudományok számára nincs más, csak a történelem, a lokális és a relatív, amit szüntelenül dekódolni és újradekódolni kell.”¹⁸

Ez az irányzat, amely a vizsgálati folyamat történetiségét helyezi előtérbe, a cselekvésekre, illetve a gyakorlatok és a helyzetek leírására összpontosít, egyúttal pedig a legkülönbélebb források felhasználására ösztönöz. Felvállalja tehát, hogy társadalomtudomány, amelynek az eredményei nem összehasonlíthatók a természettudományokéival,¹⁹ hanem mindig nyitottak maradnak az értelmezésre, az újraolvasásra, beleértve a szilárd, kézzelfogható, materialitásukban nehezen vitatható tárgyakat is.

Összefoglalva az anyagi kultúra antropológiája vagy a tárgy antropológiája sajátosságainak túlhangsúlyozása, és megkülönböztetése többek között a rokonság antropológiájától vagy a vallás antropológiájától, olyan működésképtelen kategorizáláshoz, sőt, olyan hibás perspektívához vezetne, amely káros az elemzésre nézve, mert a kutatóra eleve rákényszerít egyfajta látásmódot. Ahogy Jean Bazin antropológus írja: „nem emberi viselkedéseket figyelünk meg, amelyeknek ráadásul meg kellene keresnünk a jelentését, hanem cselekvéseknek vagyunk tanúi.”²⁰ Tanúként az antropológus olyan helyzeteket figyel meg, amelyekben érintett, mivel „egy helyzet megfigyelése (ellentétben egy bolygó megfigyelésével) azt jelenti, hogy benne vagyunk”.²¹ A tárgyakkal kapcsolatban, mint más területeken is, igyekszünk nem kizárni sem a saját szubjektivitásunkat, sem pedig a vizsgált alanyokét, azokét, akik kötődnek a tárgyakhoz, akik mesélnek róluk, akik kezelik

¹⁷ Descola 2015 [2005]: 685–686.

¹⁸ Bensa 2008: 28.

¹⁹ Passeron 1991.

²⁰ Bazin 2008: 444. A szerző kiemelése.

²¹ Bazin 2008: 409.

és a legkülönbébb módon birtokba veszik azokat. Az antropológiai vizsgálat soha nem, vagy soha nem kizárólag egy terepen történő adatgyűjtő tevékenység (legyenek ezek az adatok anyagi dolgok, diskurzusok, szövegek, mítoszok). Az, hogy a kutatás témái a tárgyak és a technikák, semmit sem változtat a dolgon. Ez mindenekelőtt egy olyan megközelítés, amelynek figyelembe kell vennie a vizsgálatának természetét, a kapcsolatokból, párbeszédekből, eszmecserekből és kölcsönös befolyásolásból álló emberi tapasztalatokat. Egy adott terepen ez azt jelenti, hogy figyelembe kell venni a kutatói pozíciókat, a kutatás hatását magukra a tárgyakra, az értékükre, a tulajdonosaikra, hogy feltárhassuk azokat a társadalmi jelenségeket, amelyeket egyébként esetleg figyelmen kívül hagynánk.

A VALÓSÁG MINT PATCHWORK

A terepen az antropológus, aki tárgyakkal szembesül, még ha múzeumnak dolgozik is, gyorsan megérti, hogy ezek az anyagi dolgok nem csupán dokumentációs források a gyűjtemények számára: a tárgyak komplex társadalmi tények, amelyek soha nem redukálhatók egyetlen jelentésre, egyetlen funkcióra, egyetlen narratívára, még akkor sem, ha végső soron a vitrinekbe helyezésük és a feliratokkal való ellátásuk elrejtheti a gazdagságukat. Míg hagyományosan az antropológus számára egy tárgy vagy tárgyegyüttes iránti érdeklődés azt jelenti, hogy azt vizsgálja, amit azok állítólag reprezentálnak – emberi tevékenységeket, termelési módokat, használati kategóriákat, életmódokat... –, azok, akik tárgyakat mutatnak neki, kölcsönadnak vagy adományoznak a múzeumnak, szinte mindig olyan történeteket mesélnek, amelyeket *off-screen*-nek nevezhetnénk. Ezek olyan narratívák vagy narratívátörédek, amelyek a családi intimitáshoz, az anekdotikushoz, a nem odaillőhöz, azokhoz az egyedi történetekhez tartoznak, amelyekkel az emberek felruházzák a tárgyaikat.²²

Vegyünk csak egyetlen példát, Josette esetét, aki ipari kerámiákat gyűjt. A párizsi régió egyik középiskolájának volt az igazgatója, majd nyugdíjba vonulása után visszatért szülőföldjére. Szereti a hétvégéket bolhapiacokon és régiségvásárokon tölteni, ahol elsősorban „helyi dolgokat” vásárol, érdeklődik azok származása és eredetisége iránt. Amikor 2012 nyarán meglátogattam otthonában, az ebédlőasztalon kiállította az összes keménycserep edényt, amelyet az elmúlt években lomtalanítások során és a rendszeresen látogatott bolhapiacokon gyűjtött össze. Vizeskancsók, palackok, likörös kancsók, amforák – az ipari katalógusok nómenklatúráját használva –, befőttesüvegek és más típusú ételmezszer-tároló edények, amelyek mindegyikét ugyanaz a cég, a Paul-Langeron üzemgyártotta Pont-des-Vernes-ben (Saône-et-Loire megyében) a 19. század vége és az 1950-es évek között. Ez tipikusan az a fajta gyűjtemény, amellyel rendszeresen

²² Dassié 2010.

találkozunk terepen, és amely átfogó képet nyújt a helyi kerámiatermelésről, illetve gazdagítja tipológiai ismereteinket, adott esetben kiállításainkat.

Miért éppen a Pont-des-Vernes-i kerámiák? Josette felhívja a figyelmemet egy érdekességre. Az összegyűjtött tárgyak közül két kis füles palackot, a Langeron manufaktúra által reklámcéllal gyártott likőrös üvegcsét mutat nekem:

„És volt ez a két üveg, amit apám nyert egy *petanque* versenyen. Közvetlenül a háború után történt, a 40-es években... Nos, ezzel kezdtem...”

Az, ami beindította a gyűjtőszennvedélyt és meghatározta a gyűjtemény témáját, egy tárgypár volt, mely mindenekelőtt az apa és egy korszak emlékéhez kötődött, és nem a tárgyak eredete, a gyártójuk – a helyi ipari kerámiatermelés – iránti érdeklődés. Ez a fajta mikro-narratíva, amely kissé marginális, de meghatározó az egyén-tárgy kölcsönös kötődése szempontjából, különböző regiszterekbe helyezi a munkánkat: ezek a család, a vállalkozás, a helytörténet, a dolgok értéke, a gyűjtés, a múzeum. Minden összefonódik, mint a legtöbb mindennapi vagy különleges helyzetben, amelyeket a társadalomtudományoknak meg kell próbálniuk leírni. Ez, Nicholas Thomas²³ és Ian Hodder *entanglement* fogalmával élve, egyfajta összefonódás. Szerintük

„a szubjektum és az objektum, a szellem és az anyag, az ember és a dolog kölcsönösen konstruálják egymást. [...] az emberek és a dolgok relacionális módon jönnek létre”.²⁴

Vajon szükséges-e drasztikus beavatkozással mindezt szétbontani, hogy tetszetős, áthatolhatatlan és látszólag szilárdan tudományos kategóriákat hozzunk létre? A cél inkább az, hogy koherens egészet alkossunk ebből a töredezett anyagból azért, hogy érthetővé tegyük anélkül, hogy túlságosan leegyszerűsítsenénk. Tim Ingold képe segíthet ebben:

„A világ nem úgy van összerakva, mint egy puzzle, amelynek minden »építőeleme« tökéletesen illeszkedik egy már előre elrendezett egészbe. Ha így lenne, semmilyen létformát nem tudna befogadni. A valóság inkább egy patchwork takaróhoz hasonlít, amelyet egymáshoz varrt anyagdarabokból hoztak létre; ez mindig ideiglenes, mert bármikor hozzáadhatunk vagy elvehetünk belőle elemeket.”²⁵

²³ Thomas 1991.

²⁴ Hodder 2014: 19. Az eredetiben a szerző fordítása.

²⁵ Ingold 2011: 224.

MINDENEKELŐTT TALÁLKOZÁSOK

Bármennyire is anekdotikus, Josette palackocskáinak kis története szerves része ennek a patchworknek. Ez az ő saját és a tárgyak életrajzának egy része, de mindekelőtt a gyűjteménye apropóján létrejött találkozásunk kulcseleme. A találkozási helyzet alapvető a vizsgálat lefolytatásának szempontjából, ezért központi helyen kell szerepelnie akkor is, amikor az elvégzett kutatás lépéseiről számot adnunk. Fernand Braudel szép megfogalmazását, amely szerint „Az anyagi élet emberekből és dolgokból áll, dolgokból és emberekből”²⁶ így egészíthetnénk ki: az anyagi élet vizsgálata dolgok, valamint férfiak és nők vizsgálatát jelenti; de egyben azt is, hogy férfiakkal és nőkkel, valamint dolgokkal együtt közösen kutatunk.

Ez tehát mindekelőtt találkozás emberekkel és dolgokkal, vagyis, legyünk bár történészek, etnológusok, szociológusok vagy régészek, a különböző forrásanyagokkal való szembesülés valójában emberekkel és dolgokkal való találkozást jelent. A kutató még egy tisztán levéltári kutatás vagy egy eltűnt civilizáció anyagi maradványaival foglalkozó régészeti ásatás keretében is emberekkel találkozik: levéltárosokkal, dokumentátorokkal, földtulajdonosokkal, helyi választott tisztviselőkkel stb. Ami ebben a tekintetben a tudományágakat megkülönbözteti, az az, hogy képviselőik mire használják fel ezeket a találkozásokat. A régész vagy a történész általában nem tartja releváns ténynek a földtulajdonossal vagy a traktorvezetővel folytatott eszmecsere. Az antropológus ellenben beszámolhat, sőt neki be is kell számolnia ezekről a kapcsolatokról, amelyek egyáltalán nem marginálisak a vizsgálat szempontjából, mivel az etnográfiai helyzet – mint az antropológus és az alanyai közötti találkozás történelmi színtere – és az etnográfiai kapcsolat – mint a kutató és az általa vizsgált személyek között kialakuló egyenlőtlen viszony – kritikai elemzése számunkra az antropológiai vagy szociológiai tudás megszerzése lehetőségének alapfeltétele.²⁷

Egy kutatási terep többé-kevésbé rendszerezett és egymástól függő találkozások sorozataként épül fel, mind a kutató és vizsgálati alanyai – akiket az etnológusok „adatközlőnek” neveztek és néha még ma is így hívnak –, mind pedig e különböző társadalmi szereplők és a dolgok: tájak, épületek, ingóságok, írott archívumok, képek, ásványok, állatok, növények stb. között. A latouri vagy descolai terminológiát használva²⁸ egyaránt létrejönnek emberekkel és nem-emberekkel való találkozások. Ez utóbbiak nem csupán kutatási anyagok abban az értelemben, hogy adatokat kell gyűjteni róluk. Ezek teremtik meg a kutatást, ezek adják az alapját, az üzemanyagát és a főszereplőit.

Ha Josette-el a kerámiagyűjtővel való találkozásom jelentős szerepet játszott a munkámban, az szorosan összefügg azokkal a dolgokkal, amelyekkel – és nem csupán amelyek körül – zajlott. Ez a meghatározó intellektuális barátság 1997-től kezdődően nemcsak egy vállalat-történeti kutatás *kapcsán*, hanem ezzel

²⁶ Braudel 1993 [1979]: 20.

²⁷ Fassin 2008: 9.

²⁸ Latour 1991; Descola 2015 [2005].

a történettel, ezzel a hellyel, ezzel a tájjal és ezekkel a keménycserép edényekkel *együtt* alakult ki. Ez a hosszú távú vizsgálat elsősorban egy vállalat és termékeinek történetére vonatkozik. A Pont-des-Vernes-ben található Langeron üzem 1820-tól 1957-ig keménycserép edényeket és más kerámiatermékeket gyártott és forgalmazott. Ez az etnológiai terep gyűjteményi tárgyakkal, fennmaradt, romos vagy eltűnt épületekkel, szereplőkkel – a gyár tulajdonosaival és munkásaival –, képekkel és archívumokkal van tele. Erre a listára három évvel ezelőtt hulladékok is felkerültek, mivel Josette, aki a hatvan évvel ezelőtt bezárt vállalat telephelyén lakik, akkor egy ipari hulladéklerakót fedezett fel a régi gyár közelében. Ez a szemétkerakó tele van termelési hulladékkal, elavult szerszámokkal, gipszformákkal, amelyeket a Pont-des-Vernes-i vállalat az 1920-as évektől használt.²⁹ Munkánk új fordulatot vett, amelyet az anyagok konfigurációja és sajátos tulajdonságai kényszerítettek ki, és amely egy konkrétan interdiszciplináris kísérletbe sodort minket, mivel, miután engedélyt kértünk a megfelelő hatóságtól a feltáráshoz, megpróbáltuk alkalmazni, amennyire csak lehetett, a régészet módszereit.³⁰ Vagyis valóban a dolgok befolyásolták a vizsgálatunkat, és cserébe ez a vizsgálat megváltoztatta a dolgok státuszát, képét és sorsát. A hulladékot régészeti leletté, majd tárgyi örökséggé és múzeumi tárggyá alakítottuk át,³¹ és ezzel mélyrehatóan megváltoztattuk a tárgyak bizonyos tulajdonságait, például a ritkaságukat. A gipszformák, amelyeknek tudtunk a létezéséről, és arról, hogy hogyan használták őket a vállalatnál, de amelyekből csak egy vagy két példány volt leltározva, megszámlálhatatlan sokaságban kerültek elő az ásatás során. Hasonlóképpen, a *courtine*-nak nevezett kis tintatartók, amelyek közül addig csak a magángyűjteményekben fennmaradt néhány példányt ismertünk, hirtelen tömegesen bukkantak fel a szemétkerakó egyik feltárt rétegében, ahová apró mázhiba miatt kerültek kidobásra. „Ez egy olyan modell, ami el fog terjedni!” – mondta Josette.

A kutatást vizsgálataink eredményeiről beszámolva, azokat különböző formában (könyvek, cikkek, konferenciák, kiállítások...) publikálva hasznosítjuk, és az „értékel” ige különleges jelentést kap,³² amikor tárgyakról van szó: ezekkel a publikációkkal megadjuk vagy visszaadjuk a dolgok értékét. De vajon konstruáljuk-e ezeket a dolgokat? Másmilyené tesszük-e őket, ahhoz képest, amik eredetileg voltak, amikor egy technikai eljárás révén fizikálisan előállították őket? A régészeti szókincs, amely „feltalálónak” nevezi az ásatásokból származó tárgy felfedezőjét, tökéletesen illik ide: dolgokat találunk fel a kutatás és az értékelés kölcsönhatásában, emberek és tárgyak találkozásainak keretén belül.

²⁹ A hulladék egy részét az 1957-es bezárás után, az épületek és műhelyek takarítása során helyezték el.

³⁰ Bonnot–Gaudiau 2013.

³¹ A régészeti feltárások során feltárt leleteket a Creusot-Montceau Közösség ökomúzeumának gyűjteményébe integrálják, amely a „Musée de France” címkét viseli.

³² A szerző a *valoriser* igét használja, ami hasznosítást és értékelést is jelenthet. (A Ford.)

EGY SÖRÖSKORSÓ ÉRTÉKE

Ez a belátás nem korlátozódik az ásatásra, ahogy azt egy másik találkozástörténet is illusztrálja. 2015 márciusának egyik vasárnapján Vincent egy bolhapiacra vásárolt egy tökéletes állapotban lévő keménycserép palackot. A tárgy kikiáltási ára 10 euró volt, de az eladó a felére csökkentette az árat, mert Vincent kifogásolta, hogy hiányzik belőle az eredeti kerámiadugó. Így Vincent 5 euróért vette meg a palackot, majd nekem ajándékozta; „azt gondoltam, érdekelni fog.” Elmesélte a dugóval kapcsolatos történetet, ám én cáfoltam a feltételezését, mert ezekhez a palackokhoz, amelyek a helyi kerámiagyárak nómenklatúrája szerint söröskorsók, soha nem tartozott kerámia dugó. Vevőként Vincent ekkor büntudatot érzett, amiért jogalap nélkül alkudott, megtevesztve az eladót a tárgy integritását illetően: „De jóhiszeműen tettem”.

Megvizsgáltam a tárgyat, különösen a gyártmányjelét, a „Bossot-Brossard à Ciry-le-Noble”-t; a Bossot márka jól ismert, és azonnal meg tudtam állapítani, hogy a helyi gyárak egyik termékéről van szó. A Bossot-Brossard társulás viszont némi kutatást igényelt az anyagaim között: a Bossot-Brossard gyárat Ciry-le-Noble-ban említik a szabadalmi jegyzékek 1856-ban. Jelenleg a források alapján lehetetlen megerősíteni, hogy a vállalkozás ezen a néven tovább működött volna, mindenesetre az 1860-as évek előtt Bossot vállalattá vált, Brossard említése nélkül.³³ A Bossot-Brossard társulás és márka csak korlátozott ideig létezett, mégpedig a helyi keménycserép-gyártás egy nagyon korai időszakában. Feltételezésemről tájékoztattam Vincent-t, és megköszöntem neki, hogy a gyűjteményem egyik legrégebbi tárgyával ajándékozott meg, amely egy ritka, sőt kivételes márkajelzést visel, mert nem hiszem, hogy már láttam volna máshol Bossot-Brossard jelzésű tárgyat. Ez fokozta Vincent rossz érzését a kifizetett árral kapcsolatban: „Büntudatom van... A szegény fickó, akitől vettem!” Úgy érzi, hogy félrevezette az eladót, aki nem ismerte a tárgy értékét, különben biztosan drágábban adta volna el. Vincent nemcsak hogy téves indokkal (a dugó hiánya) lealkudta az eredeti árat, hanem nevenségesen keveset is fizetett egy kiváló állapotban lévő, az 1850-es évekből származó tárgyért, amelyből egyetlen másik példány sem ismert!

Vincent úgy vélte, a tranzakció megkárosította az eladót, aki tudatlanságból alulértékelt az eladott tárgyat. De hogyan tudta volna másképp értékelni, mire támaszkodhatott volna? Itt pontosan a hozzáértésnek a problémája merül fel, amelyet Christian Bessy és Francis Chateauraynaud elemzett. Az árverési csarnokban megfigyelt különböző helyzetek leírásából kiindulva, a tárgyak becslésén és minősítésén gondolkodva a szerzők ezt a hozzáértést olyan érzékszervi és intellektuális erőforrások összességének tekintik, amelyek lehetővé teszik a tárgyak

³³ Az 1889-es párizsi világiállítás jelentésében (ezüstérem Bossot számára) az 1857-es évet jelölik meg a vállalat alapításának éveként. Lásd a kiállítás nemzetközi zsűrijeének jelentését, III. csoport, 20. osztály (kerámia), IV. fejezet (keménycserép kerámiák és művészi keménycserépek), 269. oldal. Online a Conservatoire Numérique des Arts et Métiers oldalon: <http://cnam.fr/CGI/fpage.cgi?8XAE348.6/273/100/900/656/828> – utolsó letöltés: 2024.12.26.

becslését és minősítését, „hitelességük” felmérését objektívnek vélhető kritériumok alapján. A szerzők mindenekelőtt azt mutatják be, hogy a becslés egy dinamikus folyamat, amely magában foglalja a „tárgyak és a személyek egyidejű minősítését”.³⁴ A becslés először a tárgy testének megfelelő „megragadásából” (első pillantásra történő vizsgálat, forma, szín, esetleges hibák), majd a piac állapotának felméréséből áll, amely a „tárgy általános minősítésén”³⁵ alapul. Ami a söröskorsónkat illeti, először is el kell ismernünk, hogy meglehetősen kevés ember rendelkezik a hozzáértéssel, abban az értelemben, hogy az ilyen típusú kerámiatárgyaknak nagyon kevés a szakértője. Ellentétben azzal, ami más régiók (Puisaye, Beauvaisis, Normandia) kőedényeire vagy persze a fajanszokra is igaz, Charolais kőedényei vajmi kevésbé érdeklik a régészeket, történészeket, kerámia-kutatókat. Meglehetősen ritka azok száma, akik felismerik ezeknek a gyártóknak a kerámiáit, és a nagyközönség elég rosszul informált ezen vállalatok és termelési tevékenységük történetéről. Következésképpen, miután megállapítottuk a tárgy általános alapvető jellemzőit – ami olyan formában történhet, mint például, hogy söröskorsó, mázas keménycserép, Bossot és Brossard márkajelzés, Ciry-le-Noble, kb. 1856 –, árajánlatok, katalógusok és a korpusz pontos körülhatárolásának hiányában nehéz felmérni a piacát. Létezik azonban egy piac, amely különleges módon kapcsolódik a megszokott értékrendszer kritériumaihoz: ezek a régiség, ritkaság, lokalizáció, esztétika vagy kuriózum. Ez a használtcikk-piac, a bolha-piac, a régiségvásár: itt a tárgy csak „kancsóként”, régi kerámiapalackként ér valamit, (ahol a „régis” homályos meghatározás, pontosan nem datálható, inkább csak úgy, hogy „legalább százéves, a múlt századból való, nagyon-nagyon régi...”). Ez egy nem specializált, globális, változó körvonalú piac, egy kereskedelmi kacsatgyűjtemény, ami nagyon eltér a régi fajansz, a bronz tárgyak vagy a flamand festmények piacától, hogy a Bessy és Chateauraynaud által felhozott példákat említsük. Az eladó által a söröskorsóra megállapított ár, a 10 euró³⁶ megfelelő ár ezen a bolha- és régiségpiacon, még akkor is, ha úgy gondoljuk, hogy ez jó üzlet, mivel ugyanezt a típusú tárgyat, ugyanolyan nagyon jó állapotban, gyakran 20 vagy 30 euróért árulják.

De ha rendelkezünk azokkal az ismeretekkel, amelyek lehetővé teszik a tárgy pontos datálását és azonosítását, akkor a helyi ipartörténet szempontjából már sokkal nagyobb értéket tulajdonítunk neki. Kivételes tárgyat teremtünk, ahogy a régész is feltalálja a felfedezéseit. A kutatás az, ami megeremti a tárgy értékét azzal, hogy felfedezi azt. A tárgy iránt tanúsított érdeklődés az, ami fontossá teszi a tárgyat, és felfedi származásának történetét. Ám kialakult piac hiányában nem

³⁴ Bessy–Chateauraynaud 2014: 112.

³⁵ Bessy–Chateauraynaud 2014: 116.

³⁶ Az, hogy a kereskedő elfogadta a megállapított ár 50%-os csökkentését, miután a vevő rákérdezett a dugó hiányára, azt mutatja, hogy először is amatőr kereskedőről van szó, mert egy profi nem adott volna ilyen engedményt, még akkor sem, ha a tárgy valóban hiányos volt; másodsor a kereskedő egyáltalán nem ismeri ezt a tárgytípust, különben tudta volna, hogy az ilyen típusú korszokhoz soha nem tartozik kerámiadugó, vagy legalábbis kétségei lettek volna ez ügyben.

jön létre kapcsolat az örökségi érték és a gazdasági érték között, mert ez a történet nem elég széles körben ismert és elterjedt ahhoz, hogy valódi kereskedelmi rendszer kialakulásához és a minősítési kritériumok valóban széles körű elfogadásához vezessen.³⁷ Így Vincent egyszerűen tudatosan és tudás hiányában vásárolta meg ezt a tárgyat: tudva, hogy ez a tárgy érdekes lehet, mert egy pillantással észrevette a hasonlóságot más, ugyanilyen típusú tárgyakkal, és ezután a márkajelzés, a Ciry-le-Noble községre való hivatkozás meggyőzte arról, hogy helyi kerámiáról van szó; anélkül azonban, hogy tudta volna, hogy egy kivételes, valódi történelmi értékkel bír, gyárilag előállított, de mégis ritka tárgyról van szó, amely ennek a tevékenységi körnek és a bányavidéknek a léptékében nagyon réginek számít. Az eladó szintén tisztában volt vele, hogy ez a tárgy érdekelhet egy gyűjtőt vagy egy régi kerámiák iránt érdeklődő embert, de azt nem tudta, hogy egy ilyen származással rendelkező tárgyról van szó. A tárggyal kapcsolatos hozzáértés bizonyosan új adatokkal gazdagodik attól függően, hogy mi fog megjelenni ebből a történetből, és hogy az új ismeretek milyen széles körben terjednek majd el. Társadalmi és piaci értékelése ezáltal szükségszerűen módosulni fog.

SZEMÉLYEK ÉS DOLGOK ÖSSZEFONÓDÁSA

Anyagaink tehát rendkívül kuszák, egyenesen heterogének, dolgok, diskurzusok, érzések keverékei, amelyekhez találkozások során férünk hozzá, ahol lehetetlen szigorúan elválasztani azt, ami a technikatörténethez, az etnológiához, a régészethez vagy a szociológiához tartozik. A tárgyak, a társadalmi kapcsolatok és az írott dokumentumok nem csupán különböző megközelítéseket jelentenek, amelyek jellemzően egy-egy tudományhoz kapcsolódnának. Még az sem teljesen kielégítő, ha egyazon terület különböző aspektusainak problémáiról beszélünk, mert ez a feladatok szokásos megosztására vezet vissza, amit szeretnénk meghaladni. A Langeron kerámiagyár esetét véve például, nem létezik az a felosztás, ahol egyik oldalon a termékek, a technikák, a gyártási folyamat összessége, a másik oldalon pedig a gyűjtők, a bolhapiac, az örökösök családja, a múzeum lenne. Mindezt a vizsgálattal egyidejűleg tesszük a magunkévá. Erre Marcel Mauss így világít rá:

„Lelket vegyítenek a dolgokba; a dolgokat lelkekkel vegyítik. Elvegyítik egymással az életeket, s lám, a vegyített személyek és dolgok kilépnek saját körükből és összevegyülnek: pontosan ezt jelenti a szerződés és a csere.”³⁸

Ami a cserére vonatkozik, az kiterjeszthető a dolgokkal való kereskedelem minden formájára, abban az értelemben, hogy maga a kifejezés kölcsönös viszonyt jelöl. Ennek vizsgálata igényli, hogy nyitottak maradjunk a tárgy életrajzának

³⁷ Bár időnként az *écomusée* kiadványai és kiállításai a gyűjtők szerint „felhajthatták az árakat”.

³⁸ Mauss 2004 [1924–1925]: 225. Saly Noémi fordítása.

azon fordulataira és egymást követő szakaszaira, amelyek első pillantásra idegennek tűnnek egy adott tudományág számára. Figyelmet kellene fordítani az előállítás során a tárgyon hagyott nyomoktól kezdve egészen azoknak a történetére, akik napjainkban kötődnek hozzá, és igyekezni kell pontosan leírni azt, ahogyan az egyén és a tárgy kapcsolatba került egymással. A fentiekből következően továbbá minden folyamatban lévő vizsgálat is figyelmet érdemel, hiszen ezek hatást gyakorolnak magukra a dolgokra és a társadalmi világhoz fűződő kapcsolataikra. Így a régészeti gyűjtés vagy feltárás önmagában is eseménnyé válik, és a tárgy nem fogható fel azon társadalmi interakció keretén kívül, amelyekben megragadják.

Nemcsak az antropológusokat foglalkoztatják ezek a kérdések, ahogyan azt a közelmúltban Sophie de Beaune is bemutatta az őstörténet kutatóival kapcsolatban.³⁹ Marcel Moussette régész is mesterien illusztrálta ezt az *Oies* (Libák)-szigeten több évtizeden át végzett ásások mérlegét ismertető művében, melyben minden fejezet elejére beilleszti terepnaplójának részleteit. A 4. fejezetet így vezeti be:

„Folytatjuk a lelőhely felmérését a szörnyű időjárás ellenére: áll a levegő; szúnyogfelhők; és időnként esik. Bizonyos pillanatokban a *maringouinok* [szúnyogok] olyan sokan vannak és annyira falánkok, hogy nedves fűből tüzet kell raknunk, hogy megszabaduljunk tőlük. Napló, 1994. augusztus 4.”⁴⁰

A szerző részéről nem csupán stilisztikai gyakorlatról van szó, amelynek célja, hogy élettel telivé tegye a beszámolóját. A mű konklúziója, Moussette kifejezésével élve az „epilógusá”, e tekintetben elméleti szempontból nagyon világos, még akkor is, ha tagadhatatlanul irodalmi kvalitásokkal rendelkezik, áthatja a költészet, a filozófia, valamint a határozott elméleti felvetések. A régész felidézi találkozásait a dolgokkal és a környezettel, a sziget lakói által ott hagyott tárgyakkal, valamint a libákkal és a szúnyogokkal – melyek ez esetben a központi szereplők –, de leírja az elmúlt életek kézzelfogható nyomaival és a Libák (*Oies*) szigete lelőhelyének régészeti igazságával való komplex kapcsolatát is:

„Régészként elmondhatom, hogy ennek az ásásnak köszönhetően megéltem egy olyan kiváltságos pillanatot, amikor a múlt fokozatosan felülemelkedik az időn, és a feltárt tárgyak néhány pillanat leforgása alatt egy élettel teli, és a legapróbb részletekig pontos képpé állnak össze. De ezeken a mulékony látomásokon túl, csakúgy, mint a homok, amely az ujjak között lepereg, mi marad nekem? Mi marad nekem, aki már évek óta leszálltam a földre, mi marad ezeken az élettelen tárgyakkal álló nagy gyűjteményen, fotóalbumokba rendezett képeken, jegyzetfüzeteken és naplón kívül, amelyek alapján mindenféle kérdést felteszek magamnak, melyek a legtöbbször válasz nélkül maradnak, mivel nem vagyok képes hüen lefordítani azokat a hangokat, amelyek egy számomra idegen világból érkeznek hozzám?”⁴¹

³⁹ Beaune 2016.

⁴⁰ Moussette 2009: 157.

⁴¹ Moussette 2009: 271.

A TÁRGYAK ISMERETE ÉS SORSA

Végső soron milyen természetű a tárgyról való tudás, amelyet a humán tudományok, a múzeumok, a gyűjtők hoznak létre? Létezik-e objektív, mérhető, materialisan szilárd tudás – mint a régészeté, a technikatörténeté, a múzeumi szakembereké –, egy konkrét tudás, amelyet meg kell különböztetni egy meta-tudástól, mely a tárgyakat csak a reprezentációjukon, szimbolikus jelentéseiken, felfogásukon, illetve az egyéni és a csoportos birtokba vételükön keresztül vizsgálja? Ez utóbbi lenne az antropológusoknak, szociológusoknak, szemiológusoknak fenntartott meta-tudás? Ha azon gondolkodunk, hogy miként szerezhetünk feltételezhetően objektív ismereteket a tárgyról, vagyis a kutatást tapasztalatként fogjuk fel, akkor arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a tárgyakat anyagi valójukban gondoljuk el, figyelembe véve azt a szokásos múzeumi tudást is, ami a tárgyak vizsgálatához szükséges leltározási eljárásból és a régészeti feltárásból következik. Ha azonban létezik a tárgyak konkrét ismerete, az csak egy előre meghatározott ismeretegyüttes figyelembevételével lehetséges: ez pedig abból áll, hogy tudjuk, mi ez a tárgy, hogy meg tudjuk nevezni, hogy legalább részleges – mégpedig morfológiai, technikai vagy funkcionális – identitással ruházzuk fel, mint a fentebb említett söröskorsót. Vajon ez a nominalizmus elválasztható-e a reprezentációktól, a találkozás kontextusától, a tárgy eredetéhez kapcsolódó képzetektől, a birtokba vétele modalitásaitól stb. Az egyik a „kemény”, a másik a „puha” lenne, hogy Wittgenstein filozófiai és logikai fogalmait használjuk:

„Minden olyan elméletnek, amely azt mondja: »a dolgoknak így kell történniük, különben nem lehetne filozofálni« – vagy: »különben nem lehetne élni« stb. – természetesen el kell tűnnie. Módszerem nem a kemény és a puha szétválasztásából áll, hanem hogy meglássam a puha keménységét.”⁴²

A puha keménységének meglátása azt jelenti, hogy nem hagyjuk, hogy elvakítson bennünket a materialitás állítólagos megbízhatósága, a tárgy leltári lapjának megnyugtató szilárdsága, amely azt tulajdonképpen csak a dokumentáció mivoltára korlátozza. Egy, a Quai Branly múzeum példájával foglalkozó cikkben Jean Bazin és Alban Bensa mélyen elítélte, hogy a múzeumi etnológia a tárgyakat bezárja az indikátor szerepébe, és az eszközök által megerősít olyan etnikumokat, amelyek identitásának léte régóta vita tárgyát képezte:

„Ám a tárgyakat ritkán tervezik arra, hogy identitásbeli szimbólumként szolgáljanak. Sőt, saját sorsuk van, amely túlmutat azokon, akik elkészítették őket. Bár dokumentációs értékük tagadhatatlan, nem szabad erre redukálni őket.”⁴³

⁴² Wittgenstein 1997: 94.

⁴³ Bazin–Bensa 2000.

A tárgy nem, vagy nem csak egy adott kontextus, egy adott kultúra, egy adott életmód tanúja, vagy Jacques Hainard harminc évvel ezelőtti radikális megfogalmazásával – „[...] a tárgy semminek sem az igazsága”⁴⁴ –, soha nem csak olyan tudományos adat, amelyet a természettudományok keresnek. Mert a társadalomtudományok

„csak a történelmi világban zajló jelenségeket vizsgálhatják. [...] a megállapításoknak mindig van egy »kontextusuk«, amelyet ki lehet jelölni, de nem lehet kimeríteni alkotóelemeinek finom elemzésével, és amely kontextus lehetővé tenné, hogy úgy gondolkodjunk, »máskülönben a dolgok megegyeznek«. Ez az episztemológiai elrendeződés, amely rendszeresen meghiúsította a természettudományok utánzására tett erőfeszítéseket, egyúttal egységesen megszabja az összes történelmi tudomány feladatát”⁴⁵.

A tárgyakat és a technikákat a társadalomtudományok nem ismerhetik meg és elemezhetik a „máskülönben a dolgok megegyeznek” elvén, még akkor sem, ha annál erősebb a kísértés a természettudományok utánzására vagy az eljárásaik és állításaik másolására, minél materiálisabbnak és konkrétabbnak tartjuk a vizsgálat tárgyait:

„A hipotézis egyszerűen az, hogy a társadalmi kapcsolatok közül azok, amelyek technikai alapokon nyugszanak, megbízható további elemzésekre adnak lehetőséget.”⁴⁶

De hozzáférhetünk-e ezekhez az adatokhoz és rögzíthetjük-e őket úgy, mintha függetlenek lennének a vizsgálatától? Mintha tudnánk őket kívülről, távolról szemlélni? Mivel a tárgyak, még a legrégebbiek is, mindig a jelenben lévő tárgyak, „itt és most velünk vannak, akik megfejtjük őket, és megpróbáljuk feltérképezni a hozzájuk tartozó történeteket”⁴⁷, így szükségszerűen résztvevői a megfigyelhető helyzeteknek, amelyek egyúttal a sorsukat befolyásolják. A találkozások és birtokba vételek során mássá válnak, mint amilyenek voltak: a használati tárgy családi emléktárggyá válik, a családi emléktárgy kereskedelmi tárggyá, az elhagyott hulladék gyűjteményi tárggyá, a selejt dísztaárggyá stb. Ez a változás kiszámíthatatlan és visszafordítható, mert a gyűjteményi tárgy újra hulladékká vagy kereskedelmi tárggyá válhat, majd a kereskedelmi csatornákon való áthaladás után újra használati tárggyá lehet. Ez egy dinamikus folyamat, amely nem független a vizsgálatától és attól vagy azoktól, akik azt végzik.

⁴⁴ Hainard–Kaehr (éd.)1984: 189.

⁴⁵ Passeron 2006 [1991]: 81–82.

⁴⁶ Cresswell 1996: 44.

⁴⁷ Olivier 2008: 15.

INTERDISZCIPLINÁRIS TEREP

Kiindulópontunk az anyagi kultúra fogalmával kapcsolatos kérdésselvetés volt, és az, hogy ez miként illeszkedik az antropológia eljárásaiba. Bár a kifejezés, ismerjük be, nem kielégítő, mégis továbbra is hasznos ahhoz, hogy kijelöljünk egy interdiszciplináris kutatási területet, rugalmas körvonalakkal: az anyagi kultúra e területe az antropológusoké, régészeké, történészeké és szociológusoké, akik kutatásaikat a dolgoknak szentelik, és azoknak a termelésben, cserében, fogyasztásban, emlékezetben, szimbolikus konstrukcióban stb. betöltött helyével foglalkoznak. Meddő kísérlet lenne azonban a humán tudományokat egyetlen zászló alatt, egy előre meghatározott közös tárgykör – az anyagi kultúra – köré egyesíteni, mert ezek a tudományágak „nem megtalálják, hanem megalkotják a tárgyaikat”.⁴⁸ Így a régész anyagi kultúrája nem azonos az etnológuséval, abban az értelemben, hogy a kutatási tárgy, amelyet megalkotunk, nem jelenhet meg ugyanúgy a közleményeinkben. Ez azonban nem akadályozhatja meg a közös munkát, ahogy azt Florence Journot régész is javasolja:

„[...] hasznos lenne a humán tudományok szereplői közötti eszmecserét megszervezni. [Szükséges lenne] megteremteni az érdemi interdiszciplinaritást, egy szép tudományos ambícióval: mi lenne, ha ezt az értelmes eszmecserét »antropológiának« neveznénk?»⁴⁹

Meglehetősen provokatív lenne itt a humán tudományok egészét az általam képviselt tudományág címkéje alá vonni. A lényeges azonban az interdiszciplinaritásra való törekvés, amelyet, ha lehetővé teszi a „valóság érthetőbbé tételét”, ahogy Bernard Lepetit írta,⁵⁰ mindig újra kell kezdeni, újra kell alapozni és újra kell gondolni, tudva, hogy a terepen a diszciplináris határok tiszteletben tartásának végső soron csak relatív jelentősége van. „Az interdiszciplinaritás a hétköznapi gyakorlatban diffúz és kevésbé szabályozott módon működik”,⁵¹ ahogy azt a Langeron ipari szemétkerakó ásatásán végzett munkám is illusztrálja – és még sok más példa is említhető lenne. Az interdiszciplinaritás a dolgokkal és a személyekkel kapcsolatos vizsgálati munka keretében arra kötelez minket, hogy számos, nagyon eklektikus területet vegyünk figyelembe: gazdaság és csere, múzeum és örökség, technikák, átadás, időbeliség, esztétika, emlékezet... Ez egy olyan hatalmas munkaterület, hogy elengedhetetlen és kulcsfontosságú, hogy vizsgálatát kollektíven, egy átfogó humán tudományos projektben végezzük el.

Fordította: *Körmüves Edina*

A fordítást lektorálta: *Czoch Gábor*

⁴⁸ Lepetit 1990: 337. Lepetit tanulmánya megjelent az *Aetas* 1992. évi 3. számában, a jelen fordítás ettől némileg eltér.

⁴⁹ Bellan–Journot (dir.) 2011: 162.

⁵⁰ Lepetit 1990: 337.

⁵¹ Lepetit 1990: 333.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bartholeyns, Gil – Govoroff, Nicolas – Jouliau, Frédéric (dir.) 2010: Cultures matérielles. Anthologie raisonnée de Techniques et Culture. *Techniques et culture* 54–55. <https://doi.org/10.4000/tc.5010>
- Bazin, Jean 2008: *Des clous dans la Joconde*. Anacharsis, Toulouse.
- Bazin, Jean – Bensa, Alban 2000: A propos d'un musée flou. *Le Monde* avril 19. 18.
- Beaune, Sophie Archambault de 2016: *Qu'est-ce que la Préhistoire?* Gallimard, Paris.
- Bellan, Gilles – Journot, Florance (dir.) 2011: *Archéologie de la France moderne et contemporaine*. La Découverte, Paris.
- Bensa, Alban 2008: Père de Pwädé. Retour sur une ethnologie au long cours. In: Fassin, Dominique – Bensa, Alban (dir.): *Les politiques de l'enquête. Épreuves ethnographiques*. La Découverte, Paris, 19–39.
- Bessy, Christian – Chateauraynaud, Francis 2014 [1995]: *Experts et faussaires. Pour une sociologie de la perception*. Pétra, Paris.
- Bonnot, Thierry – Gaudiau, Jean 2013: *Trésors de dépotoir. Céramiques des établissements Langeron, Pont-des-Vernes*. Écomusée CCM, Le Creusot.
- Bonnot, Thierry 2014: *L'attachement aux choses*. Éditions du CNRS, Paris.
- Braudel, Fernand 1993 [1979]: *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVIe–XVIIIe siècle, tome 1: Les structures du quotidien, le possible et l'impossible*. Le livre de poche, Paris.
- Bromberger, Christian – Segalen, Martine (dir.) 1996: Culture Matérielle et modernité. *Ethnologie Française* (26.) 1.
- Cresswell, Richard 1996: *Prométhée ou Pandore? Propos de technologie culturelle*. Kimé, Paris.
- Dassié, Véronique 2010: *Objets d'affection, une ethnologie de l'intime*. Édition du CTHS, Paris.
- Descola, Paul 2015 [2005]: *Par-delà nature et culture*. Gallimard Folio-essais, Paris.
- Fassin, Dominique 2008: Introduction: l'inquiétude ethnographique. In: Fassin, Dominique – Bensa, Alban (dir.): *Les politiques de l'enquête, épreuves ethnographiques*. La Découverte, Paris, 7–15. <https://doi.org/10.3917/dec.fassi.2008.01.0007>
- Hainard, Jacques – Kaehr, Roland (éd.) 1984: *Objets prétextes, objets manipulés*. Musée d'Ethnographie, Neuchâtel.
- Haudricourt, André-Georges 1987: *La technologie science humaine. Recherches d'histoire et d'ethnologie des techniques*. Éditions de la MSH, Paris.
- Hodder, Ian 2014: The Entanglements of Humans and Things: A Long-Term View. *New Literary History* (45.) 1. 19–36. <https://doi.org/10.1353/nlh.2014.0005>
- Ingold, Tim 2011: *Une brève histoire des lignes*. Éditions Zones sensibles, Bruxelles.
- Jamin Jean 1985: Les objets ethnographiques sont-ils des choses perdues? In: Hainard, Jacques – Kaehr, Roland (éd.): *Temps perdu, temps retrouvé*. Musée d'ethnographie, Neuchâtel, 51–74.
- Julien, Marie-Pierre – Rosselin, Céline 2005: *La culture matérielle*. La Découverte, Paris. <https://doi.org/10.3917/dec.julie.2005.01>
- Latour, Bruno 1991: *Nous n'avons jamais été modernes*. La Découverte, Paris.

- Latour, Bruno 1996: Lettre à mon ami Pierre sur l'anthropologie symétrique. *Ethnologie Française* (26.) 1. 32–37.
- Lemonnier, Pierre 1996: Et pourtant ça vole! L'ethnologie des techniques et les objets industriels. *Ethnologie Française* (26.) 1. 17–31.
- Lemonnier, Pierre 2012: Des objets pour penser l'indicible. La nécessaire convergence des théories de la culture matérielle. In: Schlanger, Nathan – Taylor, Anne-Christine (dir.): *La préhistoire des autres. Perspectives archéologiques et anthropologiques*. Inrap & Musée du quai Branly – La Découverte, Paris, 277–289. <https://doi.org/10.3917/dec.schla.2012.01.0275>
- Lepetit, Bernard 1990: Propositions pour une pratique restreinte de l'interdisciplinarité. *Revue de synthèse* (111.) 3. 331–338. <https://doi.org/10.1007/BF03181048>
- Mauss, Marcel 2004 [1924–1925]: *Essai sur le don*. PUF Quadrige, Paris. Tanulmány az ajándékról. Az ajándékcseré formája és értelme az archaikus társadalmakban. In: *Uő: Szociológia és antropológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 195–338.
- Mauss, Marcel 2012: *Techniques, technologie et civilisation*. PUF Quadrige, Paris.
- Miller, Daniel (ed.) 2005: *Materiality*. Duke University Press, Durham – London.
- Moussette, Marcel 2009: *Prendre la mesure des ombres. Archéologie du Rocher de la Chapelle*. Les éditions GID, Ile aux Oies (Québec).
- Naepels, Michael 2011: *Ethnographie, pragmatique, histoire*. Publications de la Sorbonne, Paris. <https://doi.org/10.4000/books.pSORbonne.94420>
- Olivier, Laurant 2008: *Le sombre abîme du temps*. Le Seuil, Paris.
- Passeron, Jean-Claude 2006 [1991]: *Le raisonnement sociologique*. Albin-Michel, Paris.
- Segalen, Martine 2005: *Vie d'un musée 1937–2005*. Stock, Paris.
- Thomas, Nicholas 1991: *Entangled Objects: Exchange, Material Culture and Colonialism in the Pacific*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Warnier, Jean-Pierre 2004: Introduction. Pour une praxéologie de la subjectivation politique. In: Bayard, Jean-François – Warnier, Jean-Pierre (dir.): *Matière à politique: le pouvoir, les corps et les choses*. Karthala, Paris, 7–31. <https://doi.org/10.3917/kart.bayar.2004.01.0181>
- Wittgenstein, Ludwig 1997: *Carnets 1914–1916*. Gallimard, Paris.